

מצוות יישוב ארץ ישראל בזמן הזה

הרה"ג הרב עובדיה יוסף שליט"א

א

הרמב"ן בפירושו לבמדבר (לג, נג): "והורשתם את הארץ וישבתם בה", כתב בזה"ל: "על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה, כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה', ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם, יעברו על מצות ה'. ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה... בכאן נצטוינו במצוה הזו, כי הכתוב הזה הוא מצות עשה, ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים, באו ורשו את הארץ". והניף ידו שנית בהשגותיו על הרמב"ם בס' המצות, שלדעתו ז"ל שכח הרמב"ם למנות מ"ע שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתנה הקב"ה לאבותינו, שנאמר: וירשתם אותה וישבתם בה, ופרט אותה לגבולותיה: פנו וסעו לכם וכו' בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת, והיינו שלא נעזבה בידי זולתי מן האומות או לשממה, וזוהי שחז"ל קוראים אותה מלחמת מצוה, שעליה יוצא חתן מחדרו וכלה מחופתה (כמ"ש בסוטה מד:). וזהו שהפליגו חז"ל (בכתובות קיב) בשבח דירת א"י, עד שאמרו: "כל היוצא מא"י לחו"ל כאילו עובד ע"ז, שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים", ועוד הפלגות אחרות בשבחה, הכל הוא ממצות עשה זו. ולשון הספרי: "מעשה ברי"י בן בתירא ור' מתיא בן חרש ור' חנינא בן אחי ר' יהושע, שהיו יוצאין לחו"ל, והגיעו לפלטיא, ונזכרו מא"י, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: וירשתם אותה וישבתם בה, ושמרתם לעשות את כל החקים והמשפטים, לומר לך: שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצות".

ב

והגאון ר' יצחק די ליאון בס' מגלת אסתר, כתב ליישב דעת הרמב"ם, דס"ל שמצות ישיבת א"י וירושתה לא נהגה אלא בימי משה ויהושע ודוד, וכל זמן שלא גלו מארצם, אבל לאחר שגלו מעל אדמתם אין מ"ע זו נוהגת לדורות עד עת בוא המשיח, ואדרבה נצטוינו לכל נמרוד באומות ללכת לכבוש הארץ בחזקה. וכמו שדרשו בסוף כתובות מפסוק 'השבתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו' וכו', שלא יעלו בחומה. ומ"ש חז"ל שכיבוש א"י מלחמת מצוה, זהו כשאין אנו משועבדים לאומות, וכן מה ששבחו חז"ל בשבח דירת הארץ זהו דוקא בזמן שבהמ"ק קיים, אבל עכשיו אין מצוה לדור בה. וכן פירשו התוס' סוף כתובות בשם ר' חיים. עכת"ד.

ג

דברי בעל מגלת אסתר מפליאים מאד, ושתי תשובות בדבר: א) שהרי הרמב"ם מנה מצוות רבות מכלל התרי"ג מצות, אע"פ שאינן נוהגות לדורות, כגון מ"ע של בנין בית המקדש, שיבנה ע"י מלך המשיח (כמבואר ברמב"ם הל' מלכים פי"א ה"א), וכיצא בזה, וכשם שמצוות אלו עתידים להתחדש בביאת המשיח, ואעפ"כ הם מכלל תרי"ג מצוות, כן מצוות כיבוש הארץ ויישובה לגבולותיה בודאי שתתחדש עם ביאת מלך המשיח, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה, מדוע לא מנאה הרמב"ם? ב) שהדבר ברור שגם הרמב"ם מודה להרמב"ן בעיקר הדין של מצוות יישוב א"י בזמן הזה, וכדמוכח ממ"ש הרמב"ם (הל' אישות ספי"ג): "אמר האיש לעלות לא"י והיא אינה רוצה, תצא בלא כתובה; אמרה היא לעלות והוא אינו רוצה, יוציא ויתן כתובה". ובשו"ת הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד סי' קפ), נשאל על מי שהיה במחלוקת עם אשתו ולימדוהו לטעון שברצונו לעלות ולדור בא"י, ואם לא תאבה האשה ללכת אחריו תצא בלי כתובה, וכששמעו גדולי הקהל על כך, חרה להם מאד, וטענו: א"כ כל מי שישנא את אשתו וירצה לגרשה בלא כתובה יעליל עליה טענה זו, וא"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה. והשיב: "המפורסם אצלינו אשר ראינו בתי דין דנין בו במערב... שמחרימים בשם על כל מי שטוען כן בדרך עלילה על אשתו שלא לעשותו, זולתי ללכת להתברך בא"י, לא זולת זה, ויענה הבעל אמן, ואז יכריחו האשה ללכת עמו לא"י או תצא מבלי כתובה. ככה ראינו אותם דנים, אולם מה שאני רואה, ובו אני מורה", לפ"מ שאמרו רז"ל אין לדיין אלא מה שענינו רואות, כי "איש שבקש לעלות לא"י והוא מוחזק בכשרות ולא היה בינו לבין אשתו מריבה בשום פנים או נחייב אשתו לעלות עמו לא"י ואם יחסר אחד מהתנאים הללו אין לדון עליה לעלות עמו". למדנו מדבריו, שהלכה זו שהיא מכח מצוות ישיבת א"י (כמ"ש הרמב"ן הנ"ל), היא הלכה פסוקה לדורות, ומבואר יוצא, שמצוות ישיבת א"י נוהגת גם בזמן הזה. וכן יש להוכיח ממ"ש הרמב"ם (הל' עבדים פ"ח ה"ט): "עבד שאמר לעלות לא"י כופין את רבו לעלות עמו, או ימכור אותו למי שיעלהו לשם. רצה האדון לצאת לחו"ל אינו יכול להוציא את עבדו עד שירצה. ודין זה בכל זמן, אפילו בזה"ז שהארץ ביד עכו"ם". וכלשון הזה נפסק בטוש"ע יו"ד (ס"ס רסז). אתה הראת לדעת, שמצוות ישיבת א"י נוהגת בכל זמן, ואינה מוגבלת לזמן שהיו כל ישראל על אדמתם. ולא כבעל מגלת אסתר.

ד

אין לכתחילה שיש מקום להליץ על בעל מגלת אסתר הנ"ל, שאף שהלכות אלו נוהגות לדורות, י"ל שאין זה משום עיקר המצות של ישיבת א"י, אלא משום המצוות התלויות בארץ, שנוהגות עכ"פ מדבריהם, ולכן יכולים הבעל והאשה לכופ זא"ז לעלות לא"י כדי לקיים המצוות התלויות בארץ, וכן הדין באדון עם עבדו, ולעולם שאין מצות ישיבת א"י עצמה נוהגת בזה"ז, והעליה לא"י היא רק הכשר מצוה. וכיו"ב מצינו בכ"ב (צא א): "ת"ר, אין יוצאין מא"י לחו"ל אא"כ עמדו סאתים בסלע", ופי' רשב"ם דה"ט לפי שמפקיע עצמו מן המצוות. ע"ש. משמע דס"ל לרשב"ם, שאין מצוה בישיבת א"י עכ"פ בזה"ז, רק הכשר מצוה היא להכניס עצמו בעול מצוות התלויות בא"י. ולכאורה כן יש לדייק מדברי הגמרא (סוטה יד א): "דרש רבי שמלאי: מפני מה

נתאוה משה ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל, ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי! א"ל הקב"ה: כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר – מעלה אני עליך כאילו עשיתם. והרי רבי שמלאי גופיה יסד לנו: "תרי"ג מצוות נצטוו ישראל" (מכות כג ב), וא"כ למה לא אמר, שרצה משה רבינו לקיים מצות ישיבת א"י עצמה, שהיא אחת מתרי"ג מצוות, לדעת הרמב"ן, מכאן, שאין מצוה בישיבת א"י בפ"ע, אלא כולה משום קיום מצוות התלויות בה. וכן ראיתי להגרמ"ד פלוצקי בס' חמדת ישראל ח"א (דף יג ג) שכ' להוכיח כן, היפך דעת הרמב"ן. אולם אי משום הא לא איריא, ש"ל שמכיון שגזר הקב"ה על משה לבל יכנס לארץ, הן מצד עונש, כמו שכתוב: 'יען לא האמנתם בי להקדישני... לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ', והן מצד כפרה לדור המדבר, כמ"ש התוס' (סוטה יד, א), מהמדרש, שלכן נקבר מול בית פעור, שבכל שנה ושנה באותו יום שחטאו ישראל בכנות מואב ובעל פעור, עולה בית פעור למעלה ומתעורר לקטרג באותו פרק על ישראל ולהזכיר עונם, וכשהוא רואה קברו של משה לפניו חוזר ושוקע. וכן אמרו בסוטה שם, מפני מה נקבר משה מול בית פעור, לכפר על מעשה פעור (או לפי המדרש שהובא ב"פרשת דרכים" ריש דרוש ח: "מפני מה לא נכנס משה לא"י כדי שיביא עמו לעת"ל את דור המדבר, שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון, מה טעם? משום ויתא ראשי עם"). נמצא. שאדיר חפצו ורצונו של הקב"ה שלא יכנס משה לא"י, ומאי אולמיה דהאי עשה של מצות ישיבת א"י, מהאי עשה שגזר הקב"ה שלא יכנס לא"י, רק חשב שבכדי לקיים הרבה מצוות התלויות בארץ כדאי להפציר, אולי יש תקוה לבטל הגזרה, עד שא"ל הקב"ה מעלה אני עליך כאילו עשיתם [ובסופו של דבר הסכימה דעתו של משה לקיים ג"כ גזירת הקב"ה בשמחה ובזריות, כמ"ש (בסוטה לג ב), ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו, י"ב מעלות היו שם, ופסען משה בפסיעה אחת, ולכאורה מה בא להשמיענו בקפיצת י"ב מעלות בבת אחת, אלא בא לספר לנו על זריזותו של משה לקיים רצון הקב"ה גם כשהדבר נגע אל נפשו, והיא תהלתו ותפארתו. וכמ"ש כיו"ב בספרי פר' מטות, והובא בפרש"י שם, בענין נקמת מדין: מגיד שבחו של משה, שאע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ובזריות, שנאמר וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא, ואין החלצו אלא הודרו. ע"ש]. אולם מדברי חז"ל במדרש (ב"ר פ' עו ב): "וירא יעקב מאד, אמר: כל השנים הללו עשו יושב בא"י, תאמר שהוא בא עלי מכה ישיבת א"י?", מכאן שאין ישיבת א"י הכשר מצוה לקיים מצוות התלויות בארץ, שהרי עדיין לא נתקדשה לקיום המצוות התלויות בה. אלא ודאי שישבת א"י בעצם מצוה היא, ולכן פחד יעקב פן תעמוד זכות ישיבתה לעשו. וכן מבואר בשו"ת מהרי"ט (חיו"ד סי' כח) בטוב טעם ודעת, שכל ההלכות הנ"ל מצד עצם מצות ישיבת א"י, ולא משום מצות התלויות בארץ.

ה

וכן יש להוכיח שמצות ישיבת א"י נוהגת גם בזה"ז, מהגמ' בגיטין (ח ב): הקונה בית או שדה בפרארי ירושלים כותבין עליו אונו אפילו בשבת, ואע"ג דאמירה לגוי שבות, משום יישוב א"י לא גזרו רבנן. וכן פסק הרמב"ם (הל' שבת פ"ו ה"א), שאע"פ שלא הותר בשבת במקום מצוה אלא שבות דשבות, כגון לומר לעכו"ם להביא לו איזמל למילה, דרך כרמלית בלבד, מ"מ בזה

התירו לומר לגוי לכתוב ולהעלות בערכאות שלהם, אע"פ שאינו אלא שבות אחת, שמשום יישוב א"י לא גזרו חכמים. והסבירו הרמב"ן בחידושו לשבת (קל ב), והריב"ש בתשובה (סי' שפז), דשאני מצות יישוב א"י, שאינה מצוה לשעתה בלבד, אלא היא מצוה המתקיימת לעולם, ומצוה שיש בה תועלת לכל ישראל, שלא תשתקע ארץ קדושה ביד עכו"ם. ע"ש (וכן פסקו הטור וש"ע א"ח סי' שו סעיף יא). וכן יש להוכיח עוד מהגמ' במנחות (מד א): השוכר בית בחו"ל כל שלשים יום פטור מן המזוזה, מכאן ואילך חייב במזוזה, אבל השוכר בית בא"י עושה מזוזה לאלתר משום יישוב א"י (וכן פסקו הרמב"ם הל' מזוזה ספ"ה, והטוש"ע יו"ד ס"ס רפו). ופירש רש"י, שבא"י כיון שקבע המזוזה שוב אינו נוטלה משם ומפני טורח מזוזה אחרת בקושי יצא משם, ובחו"ל בנקל חוזר בו. אבל יש לפרש עוד הכוונה שדירת חו"ל כל שלשים יום חשיב דירת עראי, וכלזמן שלא הוחזק לדור שלשים יום פטור ממזוזה, דהו"ל, כמ"ש בירושלמי (סוף מגילה), שהבית שבספינה פטור ממזוזה לפי שאינו דירת קבע. וכ"פ הרמב"ם (הל' מזוזה פ"ו ה"ט). וה"נ אמרינן בסוכה (י ב): סוכת החג בחג פטורה מן המזוזה, למאי דקי"ל סוכה דירת עראי בעינן, וכ"פ הרמב"ם (שם). משא"כ דירת א"י שהיא מצוה, מצותה קובעתה, כעין מ"ש (בפסחים קה א ובביצה לד ב): שבת קובעת למעשר, משום דכתיב: 'וקראת לשבת עונג'. וכ"כ בכ"י יו"ד ס"ס רפו) בשם ר' מנחם, דבחו"ל הוי דירת עראי ולכן פטור ממזוזה. ע"ש. ולפי"ז גם מהלכה זו הנוהגת בזה"ז מוכח שמצוות ישיבת א"י נוהגת גם בזה"ז.

ו

ומ"ש במגלת אסתר להוכיח מד' התוס' סוף כתובות שאין מצוות ישיבת א"י נוהגת בזה"ז, – זה אינו, כי ז"ל התוס' שם: 'והיה אומר ר' חיים שעכשיו אין מצוה לדור בא"י, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין שאין אנו יכולים להזהר בהם ולעמוד עליהם'. ופשוט, שהכוונה היא שיש לחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה, ואין הצר שוה בנוק העונשים, שיעבור על המצוות התלויות בארץ לאחר בואו לארץ. וכעין מ"ש בשבת (ד א), ובטוש"ע א"ח (סי' רנב ס"ו), שאם הדביק פת בתנור במזיד בשבת, התירו לו לרדותו קודם שיאפה, כדי שלא יבא לידי איסור סקילה. ובתוס' ב"ק (צא ב) ד"ה אלא אומר ר"ת דהא דאמר (בנזיר ג א) דנזיר טהור לא הוי חוטא, היינו שהמצוה גדול המן העבירה, שמצוה עליו לידור, כדאמר' (סוטה ב א) הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומ"מ קצת חטא יש, מידי דהוה אמתענה תענית חלום בשבת שקורעין גזר דינו ונפרעין ממנו על שהתענה בשבת, מאי תקנתיה ליתב תענית לתעניתיה, וכן מתבאר בהפלאה כתובות שם. ובאמת שהמהר"ט (חיו"ד סי' כח) ערער בעיקר דברי ה"ר חיים הנ"ל, שאין זה מיסוד התוס', שהרי הרא"ש לא הביא ד"ז לא בתוספותיו ולא בפסקיו, ואי איתנהו להני מילי דה"ר חיים לא הוו שתקי מיניה כל הפוסקים ראשונים ואחרונים, ואדרבה בתשו' מהר"ם (סי' קצט) כ' בזה"ל: 'ועל כי ראיתי שיש בני אדם שבאים לחלק בין בזמן הבית לזמן הזה, צריך אני לבאר שאין לחלק בזה, דהא אמרינן בירושלמי שלהי כתובות... וההיא דירוש' איירי בזמן הזה ואפ"ה כופין את האשה לעלות לא"י'. מכאן אתה למד, שדברי ה"ר חיים אינן מיסוד התוס', כי מי לנו בקי בדברי התוס' יותר ממהר"ם והרא"ש, ובהגהות מרדכי מבואר שטעמו של ה"ר חיים אינן מיסוד התוס', כי מי לנו בקי בדברי התוס' יותר ממהר"ם והרא"ש,

ובהגהות מרדכי מבואר שטעמו של ה"ר חיים אינו אלא משום סכנת הדרכים, ומ"ש בתוס' בשם ה"ר חיים שאין מצוה לדור בא"י – הגהת תלמיד היא, ולא דסמכא היא כלל. המהרי"ט (בסוף כתובות) הניף ידו לדחות דברי ה"ר חיים בשתי ידיים שעיקר טעמו שאין אנו יכולים להיזהר בכמה מצוות התלויות בארץ, הוא דבר תימה, שהרי יש כמה מצוות שיכול לקיימן בנקל אם ירצה להתחייב בהן, כגון לקט שכחה ופאה ותרומות ומעשרות וכו'. ועוד, שהרי ישיבת א"י מצוה מן התורה היא, ומנאה הרמב"ן במנין המצוות מדכתיב: 'וירשתם אותה וישבתם בה', ונוהגת אפילו בזמן הזה, דאכתי בקדושתה קיימא וכו', והלכה רווחת היא שכופין לעלות לא"י ולית דחש להא דה"ר חיים כלל. עכת"ד. [ומכאן תשובה למ"ש בנוב"י תנינא (חיר"ד סי' רו), בשם בנו הגר"ש, ז"ל, שאין לתמוה על בעלי התוס' שלא עלו לא"י, שהרי מבואר בדברי התוס' סוף כתובות (קי ב) שעכשיו אין מצוה לדור בא"י, שאין אנו יכולים ליזהר במצוות ועונשים התלויים בא"י. ע"כ. ולא זכר דברי המהרי"ט הנ"ל, שאין זה מיסוד דברי התוס'. וע' לתלמיד מהר"ם בס' התשב"ץ (סי' תקסא) וז"ל: 'וששאלת למה לא הלכו כל האמוראים לא"י, אשיבך, שלא היה מותר להם, כי היו צריכים לבטל מלימודם ולשוט אחר מוונותיהם ופרנסתם, ואמרינן בעירובין (מז א) שמותר לצאת מא"י לחו"ל אחר רבו ללמוד תורה, כ"ש שאין לילך מרבו שבחו"ל לא"י להתבטל מלימודו ולשוט אחר מוונותיו'. וכ"ה בארחות חיים ח"ב (עמו' תריב) ובכל בו (סי' קנז). ע"ש]. וע"ע למרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' נב) ובשו"ת מטה יוסף ח"א (חיר"ד סי' י). ובשו"ת צדקה ומשפט (חיר"ד סי' ו). ועמ"ש הגאון מליסא בתשובה שנדפסה בס' עמוד אש (עמו' קו). וי"ל ע"ד. ואכמ"ל.

ז

גם מ"ש במגלת אסתר שם להוכיח נגד דעת הרמב"ן ממ"ש חז"ל כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו, ואם איתא שמצות ישיבת א"י דאורייתא, הרי נאמר אלה המצוות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (שבת קד א), וכ"ש שאין נביא יכול לסתור מצוה מה"ת. ע"כ (וע"ע להגאון בכור שור (חולין קלו ב) שכ', וצריך לשום לב אהא דקאמר רב יהודה שכל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, הרי מצינו לכמה תנאים שעלו מבבל לא"י, ומהם הלל (בפסחים סו א) ור' חייא (בסוכה כ א) ועוד, ונ"ל שההולך לא"י לקיים מצוות התלויות בא"י כתר"מ וכדומה כ"ע מודים שלא נאמר בו עשה שאסור לילך לא"י, דלא אתי עשה דד"ק ודחי מצוות דאורייתא, וכל התנאים שהלכו לשם כוונתם רצויה לעבודת יתברך, אלא דהיינו למ"ד דלא בטלה קדושת הארץ, וכל חיוב המצוות מה"ת, אבל למ"ד דרבנן לא אתי דרבנן ודחי עשה דד"ק, ורק יהודה ס"ל כמ"ד שבזה"ז בטלה קדושת הארץ, ואין שום היתר לעלות לא"י וכו'. ולפ"ז לדידן דק"ל דחלה ותרומ' ושביעית מדבריהם נקטינן כרב יהודה שבוה"ז אסור לעלות לא"י. והרמב"ם ספ"ה מה' מלכים פסק שאסור לצאת מבבל לשאר ארצות, וכ' מרן הכ"מ שגם א"י בכלל שאר ארצות. ע"ש. והיינו להרמב"ם לשטתיה שבטלה קדושת הארץ, וכמ"ש בהל' בית הבחירה ספ"ו ובכמה מקומות). ולפע"ד לק"מ, שהרי כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ט ה"ג), שאם הנביא עוקר המצוה לזמן מסויים שומעים לו, וכאן הרי נאמר 'עד יום פקדי אותם', והיינו עד הפקידה של תחלת בית שני (כמ"ש במגילה יב א), אלא שחז"ל המשיכו האיסור מדרבנן בגלל

ריבוי הישיבות והרבצת התורה שבכבל, וכפרש"י שם, ואף שהתוס' כתובות (קיא רע"א) כתבו: "אע"ג דהאי קרא (בבלה יובאו ושמה יהיו) בגלות ראשון כתיב – י"ל דבגלות שני נמי קפיד קרא". ונראה דמשמע ליה הכי מדכתיב: 'עד יום פקדי אותם', שהפקידה תעשה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו. ומ"מ הרמב"ן תנא ופליג ויסבור שאין זה מדברי קבלה אלא מדברי סופרים. וע' להגאון מהר"ץ חיות בחי' לברכות (כד ב) תמה ע"ד המגלת אסתר הנ"ל: "ולטעמיך מי ניחא, והרי גם לשטתו שהמצוה של ישיבת א"י אינה לדורות, מ"מ הרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ואיך גזר אומר 'בבלה יובאו ושמה יהיו' א"ו שאין זו אלא תקנה כשאר תקנות נביאים, שאינם בכלל מצות, וכמו שמצינו (בב"ב ס ב), שקבלו עליהם הרבה גזירות זכר לחרכבן". [ובשו"ת תירוש ויצהר (סי' קיד אות ג"ד) כ' שקושית המגלת אסתר מדרב יהודה שהעולה מבבל לא"י עובר בעשה, לק"מ, שהרי רבים חולקים עליו, והלכו מבבל לא"י, כמו ר' זירא ור' חייא וכו'. ותמיהני שלא זכר שר מד' מרן הכ"מ ספ"ה מה' מלכים הנ"ל, דנקיט להלכה שאסור לעלות מבבל לא"י. וצ"ע]. גם מ"ש במגלת אסתר שם: "שהמאמר שהביא הרמב"ן מספרי במעשה דריב"ב וחבריו, י"ל שלא על שנמנע מהם מלישב בא"י בכו וקרעו בגדיהם, שאילו היתה מצוה זו נוהגת בזה"ז הרי היו יכולים לקיימה ע"י שיחזרו לא"י, ולמה בכו וקרעו בגדיהם", באמת שכבר תמהו על בעל מגלת אסתר, שלא ראה דברי הספרי במקומו, שמסיים במעשה זה: "יחזרו ובאו למקומם, ואמרו שקולה ישיבת א"י ככל המצות שבתורה, שנאמר: וירשתם אותה וישבתם בה, ושמרתם לעשות את כל החקים והמשפטים" (ראה בדברי חיד"א בס' יעיר און מערכת י אות ה. ובשו"ת נשמת כל חי חיו"ד סי' מח. ובשו"ת אבני נזר חיו"ד סי' תנד. ושם האריכו בדברי המגלת אסתר הנ"ל. ואכמ"ל).

ח

ועינא דשפיר חזי בשו"ת התשב"ץ ח"ג (סי' רפח), שכ' וז"ל: "הדירה בא"י מצוה גדולה היא, וכבר מנאה הרמב"ן מכלל תרי"ג מצות, ובספרי אמרו שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצות יכו". מבואר מדבריו, שמסכים הולך לדעת הרמב"ן. ולפמש"כ לעיל גם הרמב"ם יודה לזה, אלא שבהיות שהיא מצוה כוללת לכל המצוות התלויות בארץ לפיכך לא מנאה למ"ע. וכ"כ האחרונים. ולפ"ז יש להעיר ע"ד הכנה"ג (יו"ד סי' רלט הגה"ט אות לג), שהנשבע שלא לדור בא"י, כ' שהר"ד נחמיאש בתשו' כת"י דמדלא מנאה הרמב"ם במנין תרי"ג מצות, ש"מ דהויא מדרבנן, שבועה חלה עליו, אבל בתשו' המבי"ט ח"א (סי' רמה) כ' שאין שבועה חלה עליו, ונראה שסמך על הרמב"ן בהשגותיו על ס' המצוות דס"ל דהוי מה"ת. ותימה שעזב סברת הרמב"ם ונתלה בד' הרמב"ן. ע"כ. ולפי האמור לק"מ, שגם הרמב"ם יודה להרמב"ן בזה, וילמד סתום מן המפורש. וע' בשו"ת הרשב"ש (סי' ב) שכ' שדעת הרמב"ם שיש מצוה בישיבת א"י, מדרבנן. וע' בס' נוה שלום שולאל בתשו' (סי' ז). ונשמת כל חי (חיו"ד סי' מח). ודוק.

ט

ואנכי הרואה להגאון המפ"ה מהר"ם פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (תאה"ע סי' קב), שכ', בדבר השאלה אם יש עכשיו מצוה לדור בא"י כד' הרמב"ן, או אין המצוה נוהגת בזה"ז כד' ר'

חיים בתוס' (כתובות קי ב). הנה רוב הפוסקים ס"ל דהוי מצוה גם בזה"ז. אבל פשוט שאין מצוה זו חיובית שעל הגוף, שא"כ הדר בחו"ל עובר בעשה כלובש בגד של ד' כנפות בלא ציצית, שיש בזה איסור עשה, ולא הוזכר איסור בזה אלא על הדר בא"י שאסור לצאת לחו"ל, כמ"ש הרמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ט, ואם איתא הי"ל להרמב"ם לומר שאסור לדור בחו"ל, א"ו שאין כאן עשה חיובית, אלא שאם דר בא"י מקיים מצוה. וכיון שאינה מצוה חיובית יש להתחשב בודאי במ"ש ה"ר חיים אם יוכל ליהזר במצות התלויות בארץ. עכת"ד. ותמיהני, שהרי משנה שלמה שנינו: הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין, וכשהאשה אומרת לעלות לא"י והבעל מסרב כופין אותו להוציא וליתן כתובה. וכן כשהבעל אומר לעלות לא"י והאשה מסרבת כופין אותה לצאת בלא כתובה. והוא הדין כשעבד דורש מרבו לעלות לא"י והאדון מסרב כופין אותו לשחררו, ואם אין מצוה חיובית לעלות לא"י, מאי כולי האי, אלא ודאי דליתא. וחוב גמור על כל מי שחרד לדבר ה' ומצותיו לעלות לארץ ישראל, ובפרט בזמן הזה, (הדגשת המו"ל) ומ"ש הרמב"ם ש"אסור לצאת מא"י לחו"ל אא"כ חזק הרעב עד שנעשה שוה דינר חטים בשני דינרים, ולא כתב שאסור לדור בחו"ל, לפי שאין צורך שיחזק הרעב כל כך להיפטר מלעלות לא"י, אבל כשיש פרנסה כמו בזמנינו תלי"ת בודאי שחובה ומצוה לעלות ולהתיישב בא"י. והן אמת כי ראיתי להגאון אבני נזר (ס"ם תנר אות סג), שכו' כעין דברי האגרות משה, דהא דתנן הכל מעלין לא"י, אינו מטעם מצוות יישוב א"י, שהרי כן הדין גם לגבי ירושלים – במחכתה"ר אשתמטיתיה דברי הרמב"ן (בפר' מסעי לג נג) שכת', כי מה שהפליגו חז"ל במצות יישוב א"י ושאסור לצאת ממנה, וידונו כמורדת את האשה שאינה רוצה לעלות לא"י עם בעלה, וכן האיש, ככאן נצטוינו במצוה זו, שנאמר: והורשתם את הארץ וישבתם בה, שהוא מ"ע. ע"כ. הא קמון, שהדין של משנתנו, שהכל מעלין לא"י, הוא מכוח מצוות ישיבת א"י, ובגלל קרושת ירושלים יותר מכל א"י הרחיבו הדין גם על ירושלים.

הן אמת שהיה מקום לתלות ד"ו בחילוקי הנוסחאות השונות, שלפנינו בכתובות (קי ב) איתא כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה. וכן הנוסחא בתשו' הרשב"א ח"א (סי' קלד). ובס' תשב"ץ קטן (סי' תקסב). ובארחות חיים ח"ב (עמו' תריב) ובכל בו (סי' קצו), ועוד. וכן הוא בזוהר הקדוש יתרו (דף עט ב): הכי תנינן כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, ומש"ה א"ל משה לישראל כי ה' "אלהיך" מביאך אל ארץ טובה ולא קאמר "אלהינו", אלא לאינן דומינן למיעל בארעא קדישא א"ל הכי. ובכתובות (קי ב): כל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז, שנאמר כי גרשוני היום וכו'. אבל הרמב"ן בהשגות לס' המצות הנ"ל גורס: כל היוצא מא"י לחו"ל כאילו עובד ע"ז. וכן הנוסחא בתוספתא (פ"ה דע"ז). ובתורת כהנים (פר' בהר), ובילקוט שמעוני (סי' תרסו). ובאבות דר' נתן (פכ"ו). נמצא, דדוקא היוצא מא"י לחו"ל הוחרם עונשו, דהוי כעע"ז, אבל הדר בחו"ל מקודם לכן לית לן בה. ומ"מ יש לנו בודאי לחוש לנוסח שלפנינו בגמרא. ומה גם שבמה שאמרו "כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה", לא מצאנו נוסח אחר. ויש מקום לומר שזהו כעין מצות 'אנכי ה' אלקיך', ו'לא יהיה לך אלהים אחרים', הדר בחו"ל מעיקרו ואינו רוצה לבוא ולהתיישב בא"י הרי הוא כאילו עובר על מצות

'אנכי ה' אלקיך', וכמ"ש: דומה כמי שאין לו אלוה, אבל היוצא מא"י לחו"ל עובר ג"כ על 'לא יהיה לך אלהים אחרים'. [וכבר הסביר ההפלאה כוונת אומרם: כל הדר בחו"ל, 'דומה' כמי שאין לו אלוה, שהכוונה שאפילו מקבל עליו עול תורה ומצוות, ובאמת יש לו אלוה, מ"מ כיון שהוא דר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, ולהיפך אפילו הפורק מעליו עול תורה ומצוות והוא דר בא"י, ע"י מצוה זו בלבד דומה כמי שיש לו אלוה. וע"ש עוד בהסבר הדברים בטוב טעם ודעת].

יא

ובברכות (לה, ב): "ת"ר 'ואספת דגנך' מה ת"ל? לפי שנא: 'לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך', יכול דברים ככתבן – ת"ל: 'ואספת דגנך', הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי ר' ישמעאל. רשב"י אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה... תורה מה תהא עליה: אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י אחרים" וכו'. וכתב הגאון חתם סופר בחי' לסוכה פרק לולב הגזול (לו א) ד"ה דומה לכושי, שאף ר' ישמעאל לא אמר אלא בא"י, ורוב ישראל שרויים על אדמתם, שהעבודה עצמה בקרקע בשדה ובכרם, מצוה, משום יישוב א"י, להוציא פירותיה הקדושים, וע"ז צייתה התורה, 'ואספת דגנך', משום מצוה, ודוחה ת"ת, דהו"ל כאומר לא אניח תפלין מפני שאני עוסק בתורה, ה"נ לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, לפיכך בועז זורה גורן השעורים. ואפשר שאף שארי אומניות שיש בהם יישוב העולם הכל בכלל ישוב א"י. משא"כ כשאנו מפוזרים בכל קצוי תבל בין אוה"ע, ככה"ג מודה ר' ישמעאל לרשב"י, וע"ז אנו סומכים, כמאמר ר' נהוראי (משנה סוף קדושין): מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה – והיינו בחו"ל, עכת"ד. ולפ"ז יש ליישב קושית הגאון מהר"ץ חיות (ברכות לה ב) דקשיא ליה דר' ישמעאל אדר' ישמעאל, דהכא אמר ר"י הנהג בהן מנהג ד"א, ואילו במנחות (צט ב) שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל לר' ישמעאל, כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית? א"ל: לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית. אלמא דס"ל דברים ככתבן. וצ"ע. ולפ"ד החת"ס ניחא, שאף ר' ישמעאל לא התיר לעסוק במלאכה ולנהוג מנהג ד"א אלא משום מצות יישוב א"י, דדמיא להנחת תפלין, שדוחה תלמוד תורה, אבל בחכמת יונית דליכא למימר הכי, אה"נ שדברים ככתבן. ומ"מ נראה דלאו דוקא נקט החת"ס דדמיא להנחת תפלין, דהתם לא סגי בלא"ה, והו"ל כפושעי ישראל בגופן (ר"ה יז א), אבל הכא הדבר ברור שלימוד התורה עולה על כל מצוות התורה, כמ"ש בירושלמי (ריש פאה): יקרה היא מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה, אפילו חפצי שמים לא ישוו בה. ובלעדי התורה אין שום אפשרות ליישוב א"י. 'כי בצל החכמה בצל הכסף' ובאמת שהשיקול היסודי שצריך לדחוף את אחינו יהודי התפוצות לעליה ולהתיישבות בארץ, הוא העובדה שארצנו הקדושה נהפכה בדורנו זה למרכז עצום של התורה הקדושה, הן בכמות והן באיכות, וכבר דרשו חו"ל: 'זוהב הארץ היא טוב', "שאיין תורה כתורת א"י", ובירושלמי (בדרים פ"ו ה"ח) "אמר הקב"ה, חביבה עלי כת קטנה שבא"י מסנהדרי גדולה שבחוצה לארץ". אמנם, גם בארצות הברית ישנם מרכזי תורה, אבל לצערנו ולדאבון לבנו על כל נפש שמצילים, נטמעים ומתבוללים עשר נפשות. וכל חייהם הרוחניים דומים למי שבונה טרקלין מפואר על קרח, 'יחם השמש ונמס'... אשרי חלקם של

העולים לארצנו הקדושה ומתיישבים בה ועושים למען יישוב א"י מי בגשמיות ומי ברוחניות 'כי כאיש גבורתו'. ואומרים בשם האר"י, שאע"פ שגם התיירים שעולים לא"י לתור את הארץ 'משוט בארץ ומתהלך בה', זוכים לשאוף את אוירה המחכים, אולם זוכים הם לבחינת "רוח" (מנפש רוח ונשמה שבאדם), אבל המתיישבים בה בקבע זוכים למדרגה גבוהה ביותר, היא ה"נשמה", וכמו שכתוב "נותן נשמה לעם עליה, אלו תושבי א"י, ורוח להולכים בה, אלו התיירים שחוזרים אח"כ לארצם שבחו"ל. ולעתיד כל ישראל יעלו לא"י, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו ככל משלה. במהרה בימינו אמן.

יב

ולא אכחד מה שראיתי בשו"ת מהריט"ץ (סימן פה) שכתב לדייק בלשון הרמב"ם (בפ"ה מהל' מלכים הלכה יב): "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים, ואל ידור בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחו"ל כאילו עובד עבודה זרה". וקשה, שהרי בגמרא אמרו כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, ואם כן למה תפס הרמב"ם הלשון "שכל היוצא לחו"ל". ונראה שכוונת הרמב"ם להפך בזכות הדרים בחו"ל, וקמ"ל שאם דרו אבותיו מעולם בחו"ל, לא נאמר על זה לעולם אל ידור בחו"ל, שאם כן מה תהא על ישראל ובכללם רבנן קדישי היושבים בחו"ל, אלא ודאי שמה שאמרו לא ידור בחו"ל היינו שלא יצא מא"י לדור בחו"ל, ולכן סיים שכל היוצא לחו"ל כאילו עובד ע"ז, ודייק כן רבינו ממה שסיימו חז"ל, וכן הוא אומר כדוד כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמור לך עבוד אלהים אחרים, וכי מי אמר לדוד לעבוד ע"ז, אלא לומר לך כל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז. והיינו כדוגמת דוד שיצא מא"י לחו"ל. ובוה נחא שלא מצאנו שום פוסק שיאמר שאסור לדור בחו"ל, אלא ודאי שדוקא לצאת מא"י לחו"ל אסור, אבל אם היו אבותיו דרים מעולם בחו"ל, אינו אסור. ע"כ. (וקצת קשה שלא זכר שר מדברי התוספתא והתור"כ והילקוט שהנוסחא בהם כדברי הרמב"ם. וע"ע בשטה מקובצת כתובות קי: בשם רש"י במהדורא קמא). ולכאורה מכאן סמך לדברי הגר"מ פיינשטיין הנ"ל. ומכל מקום מפשט דברי הרמב"ם "לעולם ידור אדם בא"י וכו' ואל ידור בחו"ל", מוכח שעכ"פ מצוה חיובית היא לקום ולעלות לא"י ולדור בתוכה, ומי שאינו עולה מבטל מצוה. ורק החומרא שהיא "כאילו עובד ע"ז", זהו באופן שיוצא מא"י לחו"ל, שעוזב מקור מים חיים לחצוב לו בורות נשברים, ולעולם גם מי שדר מימי אבותיו בחו"ל, כל שיש בידו יכולת לעלות לא"י ולהתיישב בתוכה ולגדל בניו לתורה, ואינו עולה, לא ינקה מעון ביטול מצוה זו. לדעת רמב"ן וסיעתו הרי הוא מבטל מ"ע מה"ת, ולדעת הרמב"ם וסיעתו עכ"פ מ"ע מדברי סופרים. ולכן שנינו הכל מעלין לא"י, וכמו שפסקו ג"כ הרמב"ם והטוש"ע. ואילו אין מצוה חיובית כלל לעלות לא"י כשדרו אבותיו מעולם בחו"ל, מהיכן יצא לחו"ל לחייב ולכוף את האיש לעלות לא"י, ואם לאו יוציא ויתן כתובה, וכן להיפך לחייב ולכוף את האשה לעלות לא"י ואם לאו תצא בלא כתובה. [שוב ראיתי להגר"מ ארנברג בשו"ת דבר יהושע ח"ב (סימן עא דף קפה ע"א), שחשב ג"כ לומר כדברי הגר"מ פיינשטיין הנ"ל, אלא שכתב שלא מצא לו חבר בסברא זו, ומדברי הפוסקים לא משמע כן. ע"ש].

יג

ויש נפקא מינה להלכה ולמעשה, אם מצות כיבוד אב ואם יכולה למנוע מהבן או הבת לעלות לא"י ולהתיישב בה, שאם נאמר כדברי הגר"מ פיינשטיין שאין שום מצוה חיובית לעלות ולדור בא"י, וכמו שאין לאדם מצוה חיובית ללבוש בגד של ד' כנפות כדי שיתחייב במצות ציצית, לפ"ז אם הוריו רוצים שישאר עמם בחו"ל ולכבדם כפי כחו, ולא יעלה לא"י, עליו לשמוע להוריו, שמצות כיבוד אב ואם שהיא מצוה חיובית עדיפא ממצות עליה לא"י שאינה מצוה חיובית, אבל לפמ"ש"כ לעיל מצות עליה לא"י עדיפא, שהוא והוריו חייבים לעלות ולדור בא"י. ובאמת שכן מבואר בשו"ת מהר"ם בר ברוך (ברלין תרנ"א, שער ב' סימן כח), שאין לבן לשמוע למצות אביו שמצוהו שלא לעלות לא"י, כיון שמצוה לעלות לא"י, ונאמר איש אמו ואביו תראו ואת שבתותי תשמורו אני ה', כולכם חייבים בכבודי, (יבמות ו.) שבכל דבר של מצוה לא ישמע לאביו, שכבוד המקום קודם. ע"כ. וכ"כ בשו"ת המבי"ט ח"א (סימן קלט), שהנודר לעלות מחו"ל לצפת ולדור שם, ואביו ואמו מעכבים בדבר, חייב לקיים נדרו ולעלות לא"י, ואפילו בלא הנדר אין צריך לחוש בזה למצות אביו ואמו, וכמ"ש ביבמות (ו.), א"ל אביו הטמא או אל תחזיר יכול ישמע לו, ת"ל איש אמו ואביו תראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' כולכם חייבים בכבודי, ואין לו עונש על ביטול מצות כיבוד אב ואם, שהרי גם הם יכולים לעלות עמו. ומהסוגיא דיבמות מוכח שאפילו מצות עשה שבממון כהשבת אבידה, שהיא מצוה קלה שהותרה מכללה לגבי זקן ואינה לפי כבודו, אעפ"כ דוחה מצות כיבוד אב ואם, כל שכן מצות ישיבת א"י שהיא חמורה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה, כמ"ש בספרי. ע"כ. והגאון מהר"י נג'אר בספר שמחת יהודה (במסכת שמחות פרק ד' הכ"ו), הביא דברי המבי"ט, וסייעו מ"ש הרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים הי"ב), שאפילו א"ל אביו לעבור על מ"ע של דבריהם לא ישמע לו, שנאמר איש אמו ואביו תיראו, אני ה', כולכם חייבים בכבודי. (וכן הוא בש"ע יו"ד סימן רמ סט"ו). ע"כ. וכ"כ בשו"ת מעיל צדקה (סי' כו). וכן בשו"ת בית יהודה עייאש (חיו"ד סימן נד). ע"ש. ואילו היתה מצות עליה לא"י ולהתיישב בה, נחשבת כמצות ציצית, שאינה מצוה חיובית, בודאי שהיה צריך לשמוע לאביו ולאמו, שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה חיובית, ושקל הכתוב כיבוד אב ואם לכבוד המקום, וכמ"ש בב"מ (לב.). אלא ודאי שגם מצות עליה וישיבה בא"י היא מצוה חיובית.

יד

אמנם ראיתי להגאון בעל הפלאה בספרו פנים יפות (ריש פרשת לך לך) שכתב: במדרש, לך לך, לך אני פוטר מכיבוד אב ואם, נראה לפרש, שאם אביו ואמו בחו"ל אין מצות עליית הבן לארץ ישראל דוחה מצות כיבוד אב ואם, ודוקא לאברהם נאמר כן משום שתרצה היה עובד ע"ז, ואינו עושה מעשה עמך, אבל לאדם אחר אין מצות עלייה לא"י דוחה מצות כיבוד אב. ומשום שהייתי אומר שהואיל ועליית א"י מצוה גדולה היא, שהדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה, תדחה מצות כיבוד אב בגללה. ועוד שהרי אמרו (ביבמות ו.) אני ה' כולכם חייבים בכבודי, וגם כאן הרי אביו מצווה ג"כ על עליית א"י, לכך אמר שרק לאברהם נאמר כן, ולא לאחר, משום שמצות כיבוד אב יותר חמורה מעליית א"י. ולכן כאשר הזכירו חז"ל (במגילה יז.) שיעקב אבינו נענש על שביטל כיבוד אב ואם, לא אמרו שעבר על מצות ישיבה בא"י, שכיון שעל שניהם עבר בבת

אחת, הזכירו החמורה יותר, ומ"מ אם היתה דירתם בא"י, ואביו הלך לדור בחו"ל, אין הבן מחוייב לשמוע לאביו לצאת לחו"ל וכו'. ע"כ. ותמיהני שנעלם מעיני קדשו מה שכתב בשו"ת המבי"ט הנ"ל, ותנא דמסייע ליה להמבי"ט הוא המהר"ם בר ברוך בתשובה הנ"ל, שמצות עליה וישיבה בא"י עדיפא ממצות כיבוד אב ואם מפני שהכל מצווים לעלות לא"י. והן אמת שבשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סימן רפח) כתב, ואין מותר לצאת מא"י לחו"ל אלא ללמוד תורה או מפני כיבוד אב ואם. ע"כ. ונודע שהרשב"ץ מסכים לדברי הרמב"ן שיש מ"ע מה"ת לדור בא"י, וכמבואר בספרו זוהר הרקיע (מ"ע רכו). ואעפ"כ סובר שמותר אפילו לצאת מא"י לחו"ל לקיים מצות כיבוד אב ואם, וכ"ש שרשאי שלא לעלות לא"י לקיים מצות כיבוד אב ואם. והנה בקידושין (לא:): איתא, במעשה של ר' אסי ששמע שאמו עולה אחריו לא"י, ובא לשאול מר' יוחנן, מהו לצאת מא"י לחו"ל, א"ל אסור, לקראת אמא מהו, א"ל איני יודע. התמהמה קימעה וחזר ובא לר' יוחנן, אמר לו, אסי, נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום. ופירש רש"י נתרצית לצאת, סבור היה שדעתו לחזור למקומו בבבל. המקום יחזירך לשלום, עד מקומך. ע"כ. ומשמע לכאורה שמסקנת ר' יוחנן להתיר לו לחזור למקומו בבבל למצות כיבוד אב ואם. (וכמו שסיימו בגמ' שם, אתא ר' אסי לקמיה דר' אלעזר, א"ל דילמא ח"ו מירתח רתח (ר' יוחנן על ר' אסי שהחליט לחזור לחו"ל), א"ל אם איתא דרתח לא הוה מברך לך (שהמקום יחזירהו לשלום). ע"כ. ומוכח שרשאי לצאת מא"י לחו"ל למצות כיבוד אב ואם. אולם המהרש"א בחידושי אגדות שם כתב, שפירוש רש"י דחוק. שהרי כשחזר שאלו, מהו לצאת "לקראת" אמא, ולא לחזור לבבל, ולכן פירש שר"ל שיוצא לקראת אמו על מנת לחזור לא"י, ואפ"ה השיב לו ר' יוחנן איני יודע, שאפשר שאסור לצאת מא"י לחו"ל גם משום כיבוד אב ואם, אלא שמשום שמצות כיבוד אב ואם חביבה על ר' אסי, חזר לפני ר' יוחנן להתיר לו ספקו, וא"ל ר' יוחנן, נתרצית לצאת, משום כיבוד אב ואם, המקום יחזירך לשלום לא"י. ע"כ. נמצא שלא התיר ר' יוחנן לר' אסי אלא לצאת לקראת אמו על מנת לחזור לא"י. ע"כ. נמצא שלא התיר ר' יוחנן לר' אסי אלא לצאת לקראת אמו על מנת לחזור לא"י. ובאמת שהמעשה של ר' אסי ור' יוחנן ישנו גם בירושלמי, רפ"ג דברכות, ושם הלשון, א"ל ר' יוחנן, אסי גמרה לצאת "תבוא" בשלום. ופירש הגאון בעל שדה יהושע שם, כלומר, שלא ישתקע בחו"ל אלא על מנת כן אני מתיר לך לצאת שתחזור ותבוא בשלום לכאן, ולא תתישב שם. והביא המעשה שבגמרא שלנו (בקידושין לא:): והאריך לפרש דעת רש"י ג"כ שלא התיר לו ר' יוחנן אלא על מנת לחזור לא"י. עש"ב. וכן בדין, שהרי כתב הרמב"ם (בפ"ה מהל' מלכים ה"ט) אסור לצאת מא"י לחו"ל לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם "ויחזור לארץ". ע"כ. וכתב מרן הכסף משנה, שיצא לו זה ממ"ש בכתובות (קיא.). שאסור לצאת לחו"ל לכנוס את יבמתו, והרי מותר לצאת לישא אשה, ומתוך רבינו שלא התירו לצאת לחו"ל לישא אשה אא"כ דעתו לחזור לא"י, וההיא דכתובות כשאין דעתו לחזור. ע"ש. וכ"כ התוס' ע"ז (יג.). ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהריט"ץ (סימן פה) שלא הותר לצאת מא"י לחו"ל לת"ת אא"כ דעתו לחזור. וכ"כ בשו"ת פרי הארץ ח"ג (חיו"ד סימן ז'). ומאחר שאמרו חז"ל (מגילה טז:): גדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם, איך יתכן שמותר לצאת מא"י לחו"ל למצות כיבוד אב ואם, אם אין דעתו לחזור, ומי עדיף מתלמוד תורה שלא התירו אא"כ דעתו לחזור, א"ו כדברי המהרש"א ודעימיה. ולפ"ז י"ל שגם הרשב"ץ מיירי כשדעתו לחזור. וכן תירץ בשו"ת איש מצליח (חיו"ד סימן ל'), שלא התיר הרשב"ץ אלא ביוצא לחו"ל ע"מ לחזור, אבל לישאר בחו"ל

שפיר פסק המבי"ט שלא ישמע לאביו שרוצה שלא יעלה לא"י, שהוא ואביו חייבים לעלות לא"י. ע"ש. [וע"ע בזה בשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד סימן מג) בד"ה זאת. ובשו"ת נשמת כל חי (חיו"ד סימן מח), ובספר המקנה (קידושין לא:). ע"ש]. וכן עיקר להלכה ולמעשה, שמצות עליה וישיבת א"י עדיפא ממצות כיבוד אב ואם, ואם אביו ואמו רוצים שישאר אצלם בחו"ל ולעסוק בכבודם, ולא לעלות לא"י, אין לבן לשמוע להם, שמצות ישיבה בא"י היא מצוה חיובית גם על תושבי חו"ל, וכולם מצווים לעלות לא"י ולהתיישב בה, [אגב, מה שאמרו חז"ל כל הדר בא"י "דומה" כמי שיש לו אלוה, וכו', לכאורה הלשון קשה, שמשמע ש"דומה" הוא שיש לו אלוה, ואין האמת כן, וזה היפך כוונת חז"ל. אולם כבר פירש בשו"ת מהריט"ץ (סימן פה), שלפי מה שאמרו לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה גוים, באו לומר, שאפילו הגוי שבא"י שאינו עובד את ה', כיון שדר בא"י, דומה כמי שיש לו אלוה, אע"פ שבאמת אין לו אלוה. ואילו הדר בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל שיש להם אלוה, מכל מקום כיון שחו"ל עומדת תחת רשות שרי העמים, דומה כמי שאין לו אלוה. וקרוב לזה פירש הגאון בעל ההפלאה בסוף כתובות].

אישים ושיטותיהם

